

YAŞ ANTLAŞMASI

1787'de başlayan
Osmanlı-Rus savaşını
sona erdiren antlaşma.

1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'yla hukuken bağımsız bir devlet konumuna getirilen Kırım Hanlığı'nı ele geçirmek II. Katerina idaresindeki Rusya'nın ana hedefi olmuştur. Antlaşmanın Kırım'la ilgili maddelerinin uygulanmasından doğan tartışmalar 1779 Aynalıkavak Tenkihnâmesi ile giderilmeye çalışılmakla beraber bu, Rusya'nın amacından vazgeçmesine yetmemiş, iç kargaşa içine düşürdüğü Kırım'ı 1783'te nihayet ilhak etmiş, bu durumu savaşa hazır olmayan Osmanlı Devleti'nden aldığı bir "senet"le (8 Ocak 1784) resmen kabul ettirmiştir (Vâsıf, s. 79 vd.). Kırım'ın ilhakı 1787'de ilân edilen savaşın sebebini ve Rus idaresinden kurtarılması da hedefini teşkil etmiştir. 1200 Rebülevvelinde (Ocak 1876) sadârete getirilen Koca Yûsuf Paşa yürütölmekte olan savaş hazırlıklarına devam etmiş, ancak kamuoyunda şiddetlenen ve tahtı sarsacak derecelere varan Rus düşmanlığı (Mustafa Nûri Paşa, IV, 17) savaşın vakitsiz açılmasında etkin rol oynamıştır. Eski tarzda, altı ay sonra cephelede buluşmak üzere 2 Zilkade 1201'de (16 Ağustos 1787) ilân edilen bu savaşa, sefer tuğlarının dikildiği gün (2 Cemâziyelevvel 1202 / 9 Şubat 1788) Avusturya'nın da Rusya'nın müttefiki olarak katılacağı İstanbul'daki elçisi tarafından resmen bildirilmiş, böylece iki cepheli bir mücadele zorunlu hale gelmiştir.

Avusturya cephesine kıyasla çok daha zorlu geçen Rus cephesi genelde seraskerlere havale edildi ve bir dizi başarısızlığa sahne oldu. III. Selim'in tahta çıkmasıyla beraber Kırım'ın geri alınması hedefi tekrarlandı. Prusya ile yapılan savunma ve saldırı ittifakı (31 Ocak 1790), bu devletin Avusturya ve Rusya'ya karşı savaş açmasını öngördüğünden ordu ricalinin istemesine rağmen savaşın uzamasını kaçınılmaz kıldı. Buna rağmen her iki taraf çeşitli sebeplerle barış için birbirinin nabzını yoklamaktan geri durmadı. Rusya, Ocak 1789'da Prusya ve İngiltere'ye başvurarak Osmanlı dışında savaş halinde bulundukları İsveç ile barışa hazır olduklarını bildiriyse de Özü ile beraber yeni sınır olarak belirlemek istediği Turla (Dinyester) nehrine kadar uzanan bütün Besarabya topraklarının terkin ve Memleketeyn'de müstakil bir prenslik kurulması gibi talepleri sebebiyle ciddiye alınmadı. Aynı yıl içinde Os-

manlı Devleti de barış için yoklamalarda bulundu ve Eflak voyvodası vasıtasıyla Ruslar'ın niyetini öğrenmeye çalıştı. Türkler'le savaşı yöneten Prens Aleksandroviç Grigoni Potemkin, savaşın ilânından beri İstanbul'da mahpus tutulan Rus elçisi Bulgakof'un serbest bırakılmasını ön şart olarak ileri sürmekteydi; ancak elçinin tahliye edilmesinin, disiplini zaten zayıf olan ordunun barış yapılacağı beklentisiyle tamamen gevşemesine yol açmasından endişe edilmekteydi. Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın kısa sadâreti (3 Aralık 1789 – 30 Mart 1790) Potemkin ile seraskerliğinden beri devam eden irtibatını daha da güçlendirdi. Potemkin'e yolladığı 19 Safer 1204 (8 Kasım 1789) tarihli mektuba, Bulgakof'un serbest bırakılarak görüşmelerin onunla sürdürülmesi talebiyle cevap verildi. Hasan Paşa 3 Rebülevvel 1204 (21 Kasım 1789) tarihli mektubunda elçinin tahliye edildiğini bildirmekte ve barış görüşmeleri için kendisine altı maddelik bir metin teslim edilen nüzü emini Hacı Bekir Ağa'nın gönderileceğini haber vermektedir. Rus elçisinin serbest bırakılması hoşnutsukla karşılandı. 1 Receb 1204 (17 Mart 1790) tarihli mektubunda Potemkin murahhas olarak Albay Baruh'u gönderdiğini ve bunun barış şartlarını şifahen bildireceğini yazmaktaydı. Şumnu'ya gelen Baruh'un sözlü açıklamalarında Bender, Akkirman, Hocabey gibi işgale uğrayan yerlerin iadesi, yine işgal altında tutulan Memleketeyn'in geri verilmesi, Özü Kalesi'nin tamamen yıkılması ve arazisinin iki tarafın tasarrufuna kapalı tutulması, Kafkaslar'da Tiflis hanına ve Gürcistan'a Ruslar'ın müdahale etmemesi, ayrıca diğer devletlerin konsolosluklarının bulunduğu yerlerde konsoloslukların açılması söz konusu edilmekteydi. Bunların dışında Prusya'nın Rusya'ya karşı savaşa katılmasının ihtimal dahilinde olmadığı belirtilmekte, savaş tazminatı istenmeyeceği de vurgulanmaktaydı (BA, Âmedî Odası Defterleri, nr. 55'ten naklen Cevdet, V, 12-16; Uzunçarşılı, IV/1, s. 585-587). Gazi Hasan Paşa ve ordu ricali bu şartlar altında görüşmelere başlanmasına taraftar olduklarından Prusya ile yapılması düşünülen ittifaka savaşın uzamasına yol açacağı gerekçesiyle yanaşmamışlardı. Ancak III. Selim'in Prusya ittifakı şansını kullanmak istemesi sebebiyle Rus savaşına devam edilmesine karar verildi (Beydilli, s. 57 vd.).

Prusya'nın zorlaması Avusturya'yı barışa yanaştırmış ve Yergöğü Mütarekesi ile Zıştovi Antlaşması'nın yapılmasını sağlamış olmakla beraber Rus cephesi önemli

kayıp ve hezimetlerle aynen kaldı. Prusya'nın Rusya'ya karşı yükümlülüğünü yerine getirmekten kaçınması, bazı önemli kalelerin büyük katliamlara uğramış olarak kaybedilmesi ve nihayet Maçin'de yaşanan genel bozgun ve büyük perişanlık (8 Zilkade 1205 / 9 Temmuz 1791), durumun iyi olmadığını gözler önüne sermekteydi. Bu hezimetten sonra zorlukla Hirssova'da toparlanan ordu tekrar Maçin'e vardı ve Kalas karşısında ordugâh kuruldu. Son gelişmeler barış arayışlarını daha da âcil duruma getirdiğinden Prusya yanında Avusturya barışına aracılık eden diğer devletler de savaşın sona erdirilmesi için katkıda bulunmaktaydı. Petersburg'a giden İngiltere elçisi, burada Turla nehri sınır olmak üzere dört aylık bir mütareke yapılması için çalışmaktaydı. Orduda ve İstanbul'da toplanan meşveret meclislerinde Prusya'nın Rusya'ya karşı ittifak şartlarını yerine getiremeyeceği ve Rusya'nın Turla nehrinin sınır kabul edilmesinden vazgeçmeyeceği anlaşıncı barış için sadrazama izin verildi ve Koca Yûsuf Paşa, bu amaçla Kalas'ta bulunan Boğdan ordusu kumandanı General Prens Repnin'e bir mektup yazarak ağustosun ilk haftası içinde (evâil-i zilhicce) Anadolu muhasebecisi tarihçi Ahmed Vâsıf ile yolladı (Mükâleme Mazbatası, IV, 4; Cevdet, V, 158).

Prens Repnin, Kaynarca barışının ve daha sonraki antlaşmaların geçerliliği, Memleketeyn'in ahaliye yönelik olumlu şartlar sağlanarak iadesi ve Turla nehrinin sınır kabul edilmesi hususunda üç madde ileri sürüp bu teklife müspet yaklaştı. Orduda yapılan görüşmede bu şartlar pek iyi karşılanmadı; ancak Repnin cevabında yetkisinin bu kadar olduğunu, bunların kabulü halinde delege tayin edilmesini, aksi takdirde irtibatın kesilmesini bildirdi. İstanbul'dan da barış müzakeresi için ruhsatı hâvi bir hatt-ı hümayun geldiğinden Kuban Hanı Baht Giray Han ve ordu ricaliyle tekrar meşveret edildi, herkes barışın zaruretinin ikrarla bir delege tayinini kaçınılmaz gördü. Bu iş için seçilen Vâsıf Efendi küçük bir maiyetle ve gizlice Kalas tarafına geçerek Repnin ile müzakereye girişti (Tarih, vr. 82^{a-b}). Vâsıf Efendi, mümkün mertebe şartların yumuşatılmasına çalışmakla beraber yetkisinin kısıtlılığını ileri süren Repnin'den fazla bir tâviz ko-paramadı. Anlaşmazlık konularıyla ilgili müzakerelerin ilerideki barış görüşmelerinde yapılabileceği ileri sürülmekteydi. Neticede daha önce belirtilen üç maddeye, Rusya'ya terk edilecek yerlerdeki istihkâmın durumunun barış görüşmelerin-

YAŞ ANTLAŞMASI

de heyetlerin müzakeresine havale edilmesi ve diğer yerlerdeki sınırların savaştan önceki duruma getirilmesine dair iki madde daha ilâvesiyle “esas sened” diye anılacak beş maddelik, bir ön barış (mukaddime-i sulhiyye) metni tanzim edildi ve barışın bu beş madde dahilinde gerçekleşmesinin peşinen kabul edilmesi şartıyla mütareke yapılmasına izin verileceği belirtildi. Herhangi bir değişiklik teklifinde bulunulmaması, barış veya savaş tercihi yapılarak kararın on gün içinde bildirilmesi istendi. Bunları yazıp sadrazama yollayan Vâsîf Efendi gelecek cevabı Reprnin’in yanında beklemeye başladı (a.g.e., vr. 83^a; Cevdet, V, 161).

Bu arada Zıştovî’de Avusturya ile sürdürülen barış görüşmeleri tamamlanmıştı (4 Ağustos 1791). Ancak ordunun durumu sebebiyle Rusya ile savaşa devam edilmesinin hiçbir başarı getirmeyeceği ve “ehven-i şer” olarak nitelenen barış fırsatının kaçırılmaması gerektiği kabul görmekteydi. Bu görüş bütün ordu ricalinin iştirakiyle önce sadâret kethüdâsı Mustafa Reşid Efendi, daha sonra Sadrazam Koca Yûsuf Paşa’nın çadırında tekrarlanan genel toplantıda açıkça dile getirildi. Toplantıda padişahın savaşa devam edilmesinden yana olduğunu vurgulayan sadrazam Vâsîf’tan gelen yazıyı okuttu; Rus tarafı cevap beklediği için barış teklifinin kabul veya reddine dair hemen bir karar verilmesini istedi. Neticede sivil-asker herkes ordunun savaşıcak gücü kalmadığını itiraf etti; düşmanın durumu bilmesi halinde asla barışa yanaşmayacağı belirtilerek barışın yapılması tercih edildi ve katılanların bu kararı bir mazbataya geçirilip her biri tarafından mühürlenmesine ve bir mahzar halinde padişaha takdim edilmesine ittifakla karar verildi (Cevdet, V, 164-165). Böylece Osmanlı tarihinde emsali görülmemiş, mevcut şartlar dahilinde ordunun savaşmayı reddetmesi anlamındaki bu “boykot” hadisesi neticesinde Reprnin’in mütareke şartları herkesin kararıyla kabul edildi ve aynı gün (11 Ağustos 1791) onaylanan “esas madde ve mütareke” belgeleri (temessük) kendisine ulaştırıldı. Bunları mübadele eden Vâsîf Efendi ertesi gün geri döndü ve bizzat kaleme aldığını ileri sürdüğü (Beydilli, “Sekbanbaşı Risalesi’nin Müellifi Hakkında”, s. 221-224) mahzar İstanbul’a gönderildi (Mehmed Emin Edib Efendi’nin Hayatı ve Târîhi, s. 242-247). Böylece, Turla’dan sınır kesilmesinin Tuna’yı sınır kabul etmekle aynı olduğunu ifade eden ve son bir zafer elde ederek devletin namusunun kurtulmasını

bekleyen padişaha bu gelişme karşısında barış kararı almaktan başka bir seçenek bırakılmamıştı.

Kalas mütarekesi, beş maddelik “esas madde” veya mukaddime-i sulhiyye adı verilen bir ön barış metninin kabulü şartıyla akdedilen “ön şartlı mütarekeler”den biri olarak muâhedât külliyyatında müstesna bir yer işgal eder. Mukaddime-i sulhiyyenin ilk maddesi Kaynarca Antlaşması’nı onaylar; ikinci madde Turla nehrinin sınır kabul edileceğini öngörür; üçüncü madde, iade edilecek olan Memleketeyn’in daha önce yapılan antlaşmalarla tanınan imtiyazlarını teyit eder; dördüncü madde, ikinci madde dışında kalan yerlerdeki sınırların savaştan önceki hale döneceği ve istilâya uğrayan topraklardaki mevcut kalelerin barıştan sonra tahliye edileceği ifade edilir; beşinci maddede, Turla nehrinden sınırın kesilmesinden ötürü Rusya’ya bırakılacak yerlerde bulunan istihkâmların terkiyle ilgili meselelerin müzakeresi barış görüşmeleri esnasında heyetlere havale edilir. Bu beş esas dahilinde görüşmelere başlamak üzere yetkili murahhasların gönderilmesi ve tarafların ilân edilecek mütareke sebebiyle çatışmalardan uzak durması istenmekte, mütareke süresi olarak bu anlaşmanın mühürlendiği tarihten hesaplanmak üzere “sene-i şemsîyye” ile sekiz aylık bir vade öngörülmekteydi (Mükâleme Mazbatası, IV, 5).

Mutareke metni genelde askerî konuları düzenlemek üzere dört madde halinde tanzim edilmişti. Bu maddelerde silâhlı kuvvetlerin bulundukları yerleri barışın gerçekleşmesine kadar muhafaza etmeleri, ancak her türlü saldırıdan uzak durması ve donanmanın uygun limanlara çekilmesi; birinci maddeyle bağlantılı olarak Ruslar’ın Tuna ve Siret nehirlerinden karşı yakaya geçmemeleri, Rus kürekli gemilerinin Tuna deltasında ve Siret Boğazı’ndan Yukarı İbrail ve Kalas arasında yer alan, Rus askerleri tarafından kuşatılan adaya kadar serbestçe dolaşabilmeleri, iki taraf askerleri arasında çıkabilecek çatışmalar bahanesiyle Siret ve Boza nehirlerinin hiçbir tarafından geçilmemesi ve Osmanlı askerlerinin Tuna boğazlarından İbrail’e kadar Tuna’nın karşı yakasına çıkmamaları; mütarekeden “müsâlahâ-i kâmile” akdine kadar silâhlardan uzak durulması ve bu hususun iki tarafın yetkililerine âcilen bildirilmesi; düzeni ve güvenliği sağlamak için vazifelendirilenler dışında kalan kuvvetlerin birbirlerinden uzak mesafelere çekilmeleri öngörülmekteydi. 19 Zilhicce 1205’te (19 Ağustos 1791) İstanbul’dan ge-

len tâlimatla Yaş’ta yapılacak görüşmeler için de görevlendirilen Zıştovî’deki Osmanlı heyeti, 1 Muharrem 1206’da (31 Ağustos 1791) Avusturya ile yapılan barışın tasdiknâmelerini mübadele ettikten sonra yola çıktı ve 8 Muharrem’de (7 Eylül) Silistre’de orduya intikal etti. Reîsülküttâb Abdullah Birrî Efendi yine birinci murahhas, İstanbul pâyesiyile onurlandırılan İbrâhim İsmet Beyefendi ikinci ve rûznâmçe-i evvel Esseyyid Dürri Efendi üçüncü murahhas, Mehmed Avni Efendi mükâleme kâtibi, Mehmed Said Galib Efendi vekâyî kâtibi olarak ibka edildi. Sâbık Boğdan Voyvodası Kostantin Beyzâde Aleksander Morussi mükâleme tercümanlığına devam edecekti.

Barış görüşmelerinin nerede yapılacağı hususu ve murahhasların belirlenmesi işi Kalas’a geleceği bildirilen Prens Potemkin’in gelişine ertelendi. Nihayet kendisinin gelmesi üzerine yapılan yazışmalar neticesinde önce Moldavya’daki Huş (Chişinău) kasabası üzerinde durulduysa da sonunda Rus işgali altındaki Eflak’ın merkezi Yaş kasabası seçildi. Murahhaslara 9 Eylül’de sadrazam tarafından kendisinin ve padişahın ruhsatnâmeleri teslim edildi. Osmanlı heyeti 12 Eylül 1791’de Silistre’den hareket ederek 2 Ekim’de Yaş’a vardı; 18 Ekim’de görüşmelerin başlamasına karar verildi. Ancak çariçenin “murahhas-ı müstakîl” olarak tam yetkili kıldığı Potemkin’in rahatsızlığı sebebiyle Yaş kasabasından sekiz saat uzaklıktaki Nikolaşet (Nicolaevo) Manastırı’na giderken yolda ölmesi üzerine (16 Ekim 1791) görüşmelerin başlaması ertelendi. Rus heyeti Potemkin tarafından belirlendiğinden onun murahhaslara verdiği ruhsatnâmelerin yenilenmesi gerekti ve bu defa Kont Aleksandr Andreevich Bezborodko tek yetkili murahhas tayin edildi. Avusturya ile barış görüşmeleri için özellikle Osmanlı tarafında kalan bir yer seçildi.

Toplam on beş toplantı halinde sürdürülen görüşmelerin ilk oturumuna 13 Rebiülevvel 1206 (10 Kasım 1791) tarihinde başlanır; görüşmelerin pazartesi, perşembe ve cumartesi günleri yapılmasına karar verilir. 24 Rebiülevvel’de (21 Kasım) üçüncü oturumda Rus tarafı, görüşmelerde zaman kazanmak için ele alınacak konuların toptan yazıldığı on iki maddelik bir antlaşma metni takdim eder (Mükâleme Mazbatası, IV, 28-31); bunun yanında özel bir maddeye (madde-i mahsûsa) yer verildiğini ifade eder. Bu madde tercüme edilerek incelendiğinde savaş tazminatı talebiyle ilgili olduğu ve bunun için 24.000

kese istendiği anlaşılır. Ancak buna dair hazırlanan yazı kabul edilmeyerek "masa üzerine" bırakılır ve son toplantıya kadar öylece kalır. Diğer metnin içinde Garb ocakları korsanları tarafından verilecek zararın (Cezayirli tazmini) devlet hazinesince karşılanması hususuna ve Kuban nehri-nin sınır kabulü ile Kuban bölgesindeki halkların serbestisi konusuna yer verildiği görülür. Bu üç talebin mütarekenin esas maddelerine, dolayısıyla kabul edilen ön barış metnine tamamen aykırı olduğu açıkça anlaşılır. Böylece görüşmelerin sonuna kadar müzakerelerin esasını teşkil edecek olan üç büyük mesele ortaya atılmış olur. Kalas'ta Prens Repnin ile yapılan görüşmelerin Vâsıf Efendi tarafından hazırlanan mazbataları gösterilip tazminat konusunun o zaman bertaraf edildiği ileri sürülür ve sadrazamın mütareke iznini bu isteğin geri çekilmesi üzerine verdiği vurgulanır. Kuban serbestisi konusu da aynı şekilde reddedilir ve meselenin 8 Ocak 1784 tarihli Kırım'ın ilhakını onaylayan senetle çözüldüğü, ancak bunların dışında kalan meselelerin görüşülebileceği ifade edilir (*Mükâleme Mazbatası*, IV, 26-27; Grigoroviç, II, 566-577). Diğer bir önemli anlaşmazlık konusu da çarichenin sekiz aylık mütareke süresini uzun bulması ve bunun dört aya indirilmesiyle ilgili talebidir. Bu süre sonunda barışın hâlâ yapılamamış olması durumunda mütareke feshedilerek savaşın tekrar ilân edileceği tehdidinde bulunulmaktaydı. Ancak senede bağlı bir konu olan bu husus, yapılan ön barışa ve devletler arasındaki usullere aykırı bulunması sebebiyle Osmanlı heyeti tarafından kabul edilmemekteydi.

On iki maddelik barış metni üzerindeki görüşmelere 27 Rebülevvel 1206 (24 Kasım 1791) tarihli dördüncü toplantıda başlandı, konuların tek tek ele alınması, biri bitmeden diğerine geçilmemesi ve kara-ra bağlanan her maddenin temize çekilerek mübadele edilmesi ilke olarak kabul edildi. Her iki tarafın elindeki savaş esirlerinin serbest bırakılması konusunda fazla bir sorun yaşanmadı. Hatta önemli esirlerin erken tahliyesi iyi niyet gösterilerine vesile oldu. Öte yandan Kuban maddesi ele alınan ilk büyük konular arasındadır ve bu Kırım senedi üzerinde açılan bir tartışmayı beraberinde getirir. Bunun Rusya'nın anlamak istediği gibi Kuban'ın ilhakını içermediği, ancak Kuban nehrinin sınır teşkil ettiğinin belirtildiği vurgulanır. Kuban bölgesindeki kabilelerin çarçe-ye başvurarak bağımsızlık (serbesti) iste-

dikleri gibi iddialar kesinlikle reddedilir. Konuyla ilgili İstanbul'daki meşveret meclislerinde Kuban bölgesinin durumunun belirsizliği ve içinde çok çeşitli unsurlar (mil-el ve akvâm, kabâil) barındırdığı, buraların Rusya'nın eline geçmesinin ileride Anadolu toprakları için büyük tehlikeler doğuracağı dile getirilmekteydi. Bu konuyla ilgili görüşme mazbatasının çok gizli tutulmasının, hatta müveddelerinin yakılarak devlet kalemlerinde nüshalarına yer verilmemesinin istenmesi, İstanbul'da ve orduda Rus casuslarının bulunduğuına işaret etmesinden ötürü ayrıca dikkat çekicidir. Kuban bölgesinden Rus topraklarına yapılacak saldırıların anında cezalandırılması amacıyla Rus askerlerinin geçici olarak bölgeye müdahale etme hakkına sahip olmaları ve Osmanlı Devleti'nin ortaya çıkacak zararı tazmin etmesi Ruslar'ın serbesti isteğinden vazgeçmeye rıza göstermeleri üzerine ileri sürüldü ve pazarlık konusu yapılmak için aralarında irtibat kurulan savaş tazminatı maddesiyle birlikte görüşmelerin son oturumuna kadar çözümsüz kaldı.

Ön barış belgesine göre Turla (Dinyester) nehrinin sol kıyısı Rusya'ya, sağ kıyısı Osmanlı Devleti'ne ait olmak üzere yeni sınır kabul edildiğinden bu konuda herhangi bir değişiklik talebine yer verilmedi. Buna rağmen Osmanlı delegelerinin

güvenlik gerekçesiyle nehrin karşı kıyısında bir miktar arazinin kendilerine bırakılmasını istemelerinden ve terkedilecek arazide istihkâmata yer verilmemesi talebin-den bir sonuç çıkmadı. Kalas görüşmelerinde Prens Repnin'in bu isteklere olumlu yaklaştığı ileri sürülen madde yoğun müzakerelere yol açtı ve Ruslar'ın üzerinde çok ısrar ettikleri bir husus oldu. Nihayet çözümlü Bezborodko ile sadrazam arasında yapılacak yazışmalara havale edildi ve sonunda sadrazamın izin vermesiyle ön barış metninde öngörüldüğü şekliyle onaylandı (*Mükâleme Mazbatası*, IV, 43-54). "Bizde asker yok, kudret yok, bunu biliyorlar" diyen III. Selim, Ruslar'ın Turla'dan sınır kesilmesindeki ısrarını ve ellerinde kalacak yerlerin istihkâmdan arındırılmasına karşı çıkmalarını gönderdiği hatt-ı hümayundaki bu sözlerle değerlendirmekteydi (*a.g.e.*, IV, 74-75). Geri verilecek olan Memleketeyn'in statüsü ve savaşın yıkımı sebebiyle ahâlisinin iki yıl vergiden muaf tutulması, yerlerinden ayrılan ailelerin geri dönüşlerine izin verilmesi, Osmanlı uyruğu olmayan yabancılara emlak satışındaki yasağın korunması, Bucak dahil buralardaki kalelerin Osmanlı Devleti'ne bırakılması 2 Rebü'lâhîr'de (29 Kasım) yapılan altıncı oturumda karar altına alındı.

Barış metninin beşinci maddesi Kafkas prenslikleriyle ilgili olup Tiflis hanının top-

Yaş Antlaşması sonucunda belirlenen sınırları gösteren harita

YAŞ ANTLAŞMASI

raklarına tecavüz edilmemesi talebi tartışıldı. Ruslar'ın burası için bölgenin eski tanımlamasından hareketle "Kartalina ve Katina çarısı" tabirini kullanılması yolundaki teklifine karşı çıktı. Ruslar'ın her iki tarafın kendi tanımlamasına yer vermesi teklifi de önce reddedilmiş olmakla birlikte nihai barış metnine bu şekilde geçti. Müsvedde metninde "Lezki gibi serkeş bir kavim" nitelemesinin zikredilmesi de garipsendi. Ancak, böylece Ruslar'ın Kafkaslar'daki bütün unsurları Osmanlılar'a karşı kullanmak niyetinde oldukları anlaşılmaktaydı. Bu bölgelerdeki asayiş ihlallerinden Osmanlı Devleti'ni sorumlu tutan bir yaklaşımla Ahıska valisine tembihatta bulunulması istendi; ancak Lezki ile Tiflis Hanlığı arasındaki olaylardan Osmanlı Devleti'nin sorumlu tutulamayacağını ifade edilmesiyle sonunda bu madde de sadrazam ile Bezborodko arasında yapılacak yazışmalara havale edildi. Barış müsveddesinin yedinci maddesi, Garb ocakları kor-sanlarının sebep oldukları zararın (Cezayirli tazmini) Hazine-i Âmire'den ödenmesi talebini içermektedir. Ön barış maddeleri arasında yer almayan bu istek konusunda uzun müzakereler yapıldı. Rusya, Zıştovi Antlaşması ile Avusturya'ya böyle bir garantinin verildiğini ileri sürmekte, Osmanlı heyeti de bunu ön barış maddeleri arasında yer almasından ötürü geri çevirmektedir. Ruslar çarışının sıkı tembihinden söz edip tâvize yanaşmamakta, Osmanlı tarafı da Kuban maddesinde kolaylık sağlanması beklentisi ve gemi trafiğinin pek yoğun olmadığı düşüncesiyle uzlaşmaya sıcak bakmaktaydı. Neticede hemen bir karara varılamadığından görüşmelerin kesilmemesi için Kuban ve Cezayirli tazmini maddeleri ileriye atılarak diğer maddelere geçildi.

Mütareke süresinin dört aya indirilmesi talebi ısrarla devam etmekteydi; hal-buki 15 Aralık tarihi itibarıyla sonuna bir hafta kadar kalmış ve barış metnindeki on iki maddeden ancak altı tanesi halledilmişti. Öte yandan savaş tazminatı isteğini içeren kâğıt hâlâ masa üzerinde durmakta, Ruslar bunun alınıp müzakereye girilmesini beklemekte ve teşvik için tazminatın 20.000 keseye indirilebileceğini ifade etmekteydi. Osmanlı heyeti ise Ruslar'ın Kuban maddesinden vazgeçseler dahi tazminat isteminde sonuna kadar ısrarcı olacakları izlenimini taşıyordu. Bu konulardaki sert tutumlarını askerî hazırlıklar görüntüsüyle takviye etmeye çalışmaları da ayrıca endişe vericiydi. 11 ve 13

Aralık tarihli 9 ve 10. oturumlar bu hava içinde geçti. Kuban maddesi ve bu bölgenin serbestisi şiddetle reddedildi. Bu konuya çözüm getirmek üzere Şumnu'da bulunan Sadrazam Koca Yûsuf Paşa ile Bezborodko'dan gelecek cevaplar beklenmekteydi. Cezayirli tazmini konusu da pa-dışaha arz edilmiş olarak durmaktaydı. Bu sebeple uzlaşılması zorluk arzetyecek diğer maddelerin ele alınması yoluna gidildi. Barışın iki tarafın askerî makamlarına bildirilmesini ve işgal altındaki yerlerin iklim şartları göz önüne alınarak 15 Mayıs'a kadar tahliyesini öngören 9 ve barışın ardından karşılıklı sefâret heyetleri gönderilmesine dair 10. maddeler, barış antlaşmasının murahaslar tarafından imzalanmasından sonra sadrazam ve Bezborodko tarafından tasdik edilecek senetlerin mübadelesine dair 11., yine temessük ve tasdiknâmelerin beş hafta içinde mübadelesine dair 12. madde kolayca karara bağlandı.

20 Aralık 1791 tarihli görüşmeye gelindiğinde savaş tazminatı, Kuban'ın serbestisi ve Cezayirli tazminatı maddeleri dışında kalan bütün maddelerin müzakeresi tamamlandı, ahidnâme için mukaddime taslağı üzerinde duruldu ve murahasların unvanlarıyla beraber zikredilmeleri konusunda mutabakata varıldı. Kritik maddelerin çözümü için sadrazam ve Bezborodko arasında gidip gelen Yarbay Baruh'un iştirakiyle orduda yapılan görüşmede esas maddelere aykırı konularda Rus taleplerinin haksızlığına vurgu yapıldı. Özellikle Kuban ve savaş tazminatı hususunda olumlu bir cevap vermeye yetkilerinin bulunmadığı ve İstanbul'dan gelecek cevabın beklendiği belirtildi. Kuban meselesinin bölge halkından Rus tarafına bir zarar verilmeyeceği, aksi takdirde tazmini garantisinin verilmesi şartıyla çözülebileceği ifade edildi. Rusya'ya bu gibi durumlarda askerî müdahale hakkının tanınması durumunda ahalinin zaten böyle bir şeye cesaret edemeyeceği karşılığı verildi.

4 Ocak 1792'de Dürri Efendi ile Bezborodko arasında Yaş'ta yapılan görüşmelerde Cezayirli tazminatı meselesinin Avusturya'ya verilen tâviz örneğine uygun biçimde çözülmesi hususunda mutabakat hâsıl oldu, böylece geriye savaş tazminatı ile Kuban meselesi kaldı. Ancak Kuban meselesinde kaleme alınan ve Rus heyetine sunulan madde taslağında ifade edildiği üzere verilecek güvence karşılığında, Rusya'nın serbestiye ve tecavüzlere anın-

da mukabele etmesine yönelik askerî müdahale talebinden vazgeçmesini temin etmek mümkün olmadı. Savaş tazminatı istemindeki ısrarlar da devam etti. Savaşın başlarında tüccar gemilerine verilen zarar sebebiyle çarışının tazminat istemeye ahdettiği, Petersburg'a giden Baruh'un bunun barışın önünde bir engel olduğunu dile getirmesi üzerine nihayet 32.000'den 24.000 keseye (12 milyon kuruş) indirmeyi başardığı ileri sürüldü. Bezborodko tazminat ödenmesine yanaşmaması halinde Rusya'nın Bender, Akkırman, Kili ve İsmâil kalelerini tamamen yıkacağını, bunların yeniden inşa masraflarının tazminat miktarından üç dört kat daha fazla olacağını, barış yapılması için ödemenin kabul edilmesi gerektiğini, aksi takdirde yirmi-yirmi beş gün içinde savaşın tekrar başlayacağını ifade etti. Böylece ilk günden beri masa üzerinde duran tazminat maddesine dair yazının Bezborodko'nun ısrarlarına uyarak alınmasına karar verildi, ancak bunun tazminat talebinin kabulü anlamına gelmeyeceği vurgulandı, böylece müzakereye girilmesi uygun görüldü.

7 Ocak 1792 tarihinde yapılan on dördüncü görüşme savaşla barış arasında sıkışan Osmanlı tarafı için olağan üstü netameli geçti. Cezayirli maddesi, varılan mutabakat doğrultusunda tazminatın şikâyet başvurusundan itibaren en geç iki ay içinde ödenmesi kararına varılarak çözüldü. Böylece anlaşmazlık konusu olan son iki maddeye gelindi. Ruslar'ın bunları birbiriyle irtibat kurarak ele almak istemesi savaş tazminatıyla ilgili isteklerini güçlendirmeye yönelikti. 27 Aralık 1791'de İstanbul'da toplanan meşveret meclisinde Kuban konusunda tâviz verilmemesine, uygun ve uzun vadeli taksitler halinde ödenmesi şartıyla kabul edilmesine karar verilmmişti. Özellikle tazminat ödenmesi kararına varılması kolay olmadı. Hazineye para bulunmadığı, Ruslar'a bu paranın verilmesinin "haraç" ödemekten başka bir anlam taşımadığı, bunun hiç olmazsa Kuban maddesinden vazgeçilmesi karşılığında ödenmesi, devletin savaştan sonra girişeceği reformlar için elinde para kalmayacağı, Ruslar'ın da esasen bunu istediği gibi mülâhazalarla konu tartışıldı (*Mükâleme Mazbatası*, IV, 131-136). Tazminat ödenmesinin kabulüne dair karardan Ruslar'ın habersiz kaldığı anlaşılmaktadır. Zira 7 Ocak'ta yapılan bu toplantıda beklenmedik gelişmeler yaşandı. Kuban meselesine dair Osmanlı heyetinin hazırladığı madde taslağı üzerinde bazı düzeltmeler yapıl-

di. Kuban ahalisi tarafından Rus topraklarına tecavüzle zarar verilmesi, malların gasbı ve insanların köle yapılmak üzere esir alınması gibi olayların meydana gelmesinde bunların bulunup iade edilmesi, sorumluların cezalandırılması ve zararın tazmini gibi ana ilkeler üzerinde uzlaşmaya varıldı, Ruslar'ın da serbesti ve müdahale taleplerinden vazgeçtikleri görüldü. Böylece görüşmelerin kesilmesi gibi bir tehlikenin eşliğinden dönülmüş oldu. Ardından başmurahtas Samoylof bitişik odada görüşmelere nezaret etmekte olan Bezborodko'nun yanına gitti. Bir müddet sonra salona gelen Bezborodko, Kuban maddesindeki ısrarlarının sadece Rusya'nın güvenliğini sağlamak amacını taşıdığını, varılan mutabakatta bu güvenliğin Osmanlı Devleti tarafından temin edilmiş olduğunu gördüğünü söyledi. Bundan dolayı çarın savaşı tazminatı talebinden tamamen vazgeçtiğini bildirdi, böylece görüşmelerin sona erdiğini ve barışın akdedildiğini ilan etti (Grigoroviç, II, 629). Toplantıda bu maddelerin senetlerinin mübadelesine ve 9 Ocak'ta ahidnâme temesüklerinin imzalanıp mühürlenerek mübadele edilmesine karar verildi. Bu beklenmedik gelişme Osmanlı delegeleri arasında büyük bir memnuniyetle karşılandı (Mükâleme Mazbatası, IV, 116).

15 Cemâziyelevvel 1206 (10 Ocak 1792) Pazartesi günü yapılan on beşinci toplantıda on üç madde, bir mukaddime ve hâtimeden teşekkül eden barış antlaşması Rusça ve Türkçe metinler halinde mühürlenip mübadele edildi. Antlaşma, Sadrazam Koca Yüsuf Paşa tarafından 23 Cemâziyelevvel (18 Ocak) tarihinde verilen senetle onaylandı (a.g.e., IV, 126-127). Ardından Rus heyeti için hazırlanan değerli hediyeler dağıtıldı ve karşılıkları kabul edildi. 2 Cemâziyelâhîr 1206'da (27 Ocak 1792) yapılan on altıncı toplantıda Bezborodko ile sadrazam tarafından hazırlanan Rusça ve Türkçe teyidnâmeler okunarak mübadele edildi. Bu merasim top şenliğiyle son buldu. Hükümdarların tasdiknâmelerinin beş hafta içinde mübadelesi öngörüldüğünden delegeler yerinde kaldı. 16 Cemâziyelâhîr 1206 (10 Şubat 1792) tarihinde yapılan on yedinci toplantıda gönderilen tasdiknâmelerin mübadele merasimi icra edildi, böylece barış devletler hukuku açısından da kesinlik kazandı.

Yaş Antlaşması ile Turla'dan sınır kesildi ve yine toprak kaybedilerek Kırım'ın geri alınması hayali sona erdi. Gürcistan'a da el atması olarak Rus genişlemesinin Kafkaslar istikametinde tehlikeler arzedeceği

anlaşıldı. Ordunun savaşılamayacağını beyan etmesi, Rusya'ya savaş tazminatı ödemesine razı olunması gibi ağır veballer, devletin hemen her alanda yeniden yapılanmasının âciliyetini gözler önüne sermekteydi ve barış Nizâm-ı Cedîd reformlarının başlangıcını teşkil etti. Rusya ile barış akdinde Avrupa'daki gelişmelerin önemli etkisinin olduğu açıktır. 1791'de Özü / Oçakof Kalesi'nin Rusya elinde kalmasına karşılık çıkan İngiltere'nin savaş tehdidinde varan zıtlaşmasına sahne oldu (Cunningham, "The Ochakov Debate"). İngiltere, Prusya ve Hollanda, Rusya'nın ileri sürdüğü ön barış maddeleri dışındaki talepleri kabul edilmez bulmamakta ve bunu uluslararası hukukun ihlâli olarak görmekteydiler. Polonya'daki liberal faaliyetler II. Katerina'yı harekete geçmeye zorlamakta, Fransız İhtilâli'nin mutlak monarklar için arzettiği genel tehlike Türk savaşının bir an önce bitirilmesini zorunlu kılmaktaydı. Barış antlaşması uyarınca tarafların karşılıklı olarak büyük sefâret heyetleri göndermeleri kararlaştırıldığından Mayıs 1792'de rikâbda sadâret kethüdâsı olan Mustafa Râsih Efendi Rumeli beylerbeyi unvanıyla Rusya'ya büyük elçi tayin edildi. Rusya tarafından da General Michael Larjonoviç Goleniçev-Kutusov belirlendi ve elçiler 1793 senesi içinde vazifelerini yerine getirdi. Bu, barış sonunda ağır hediyelerle karşılıklı olarak gönderilmesi âdet haline gelen sefâret heyetlerinin son örneğini teşkil etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmed Emin Edîb Efendi'nin Hayatı ve Târîhi (haz. Ali Osman Çınar, doktora tezi, 1999), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 221-224, 239-247, 264-279; Mustafa Rasih Efendi'nin 1793 Tarihli Rusya Sefâretnâmesi (haz. Yılmaz Karakaya, yüksek lisans tezi, 1996), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; H. Christoph von Reimers, Reise der Russisch-kaiserlichen Ausserordentlichen Gesandtschaft an die Othomanische Pforte im Jahre 1793, St. Petersburg 1803, I-III, tür.yer.; Vâsîf, Târîh (İlgürel), s. 79 vd.; a.e., Millet Ktp., Ali Emîrî, nr. 608 vr. 82^a-83^b; Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi, Târîh (haz. Ziya Yılmaz), İstanbul 2000, s. 572-573; Mükâleme Mazbatası, İstanbul 1273, IV, 1-159; Zinkeisen, Geschichte, VI, 834-846; N. I. Grigoroviç, Sbornik, St. Petersburg 1881, II, 196, 552-630 (Fransızca metin); Mustafa Nûri Paşa, Netâyicü'l-vukûât (nşr. Mehmed Gâlib), İstanbul 1327, VI, 17; Cevdet, Târîh, V, 12-16, 157-165, 223-225, 234-249, 330-339; G. Noradounghian, Recueil d'actes internationaux de l'Empire ottoman, Paris 1900, II, 16-21; H. Übersberger, Russlands Orientpolitik in den letzten zwei Jahrhunderten, Stuttgart 1913, I, 378-379; Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, IV/1, s. 585-587, 591-594, 621, 631; Nihat Erim, Devletlerarası Hukuku ve Siyasî Tarih Metinleri, Ankara 1953, s. 181-194; Kemal Beydilli, 1790 Osmanlı-Prusya İttifakı: Meydana Gelişi-Tahlili-Tatbiki, İstanbul 1984,

s. 57 vd.; a.mlf., "Sekbanbaşı Risalesi'nin Mülâfî Hakkında", TKİ, sy. 12 (2005), s. 221-224; A. Cunningham, "The Ochakov Debate", Anglo-Ottoman Encounters in the Age of Revolution (ed. E. Ingram), London 1993, s. 1-31; N. K. Gvosdev, Imperial Policies and Perspectives Towards Georgia 1760-1819, New York 2000, s. 66.

KEMAL BEYDİLLİ

YAŞMAK

Türkçe'de "örtmek, gizlemek, kapatmak" anlamındaki yaşurmaktan gelen yaşmak kadınların örtünmede kullandıkları, başla birlikte yüzü ve ağzı örten, iki parçadan oluşan kumaş parçasını ifade eder. Kadınların namaz kılariken başlarına örttükleri büyük yazmanın adı da yaşmaktır. Ayrıca ocak üstündeki sergen ve yanındaki gözlemlere, bacalarda davlumbaza ve arı kovanlarının önündeki çıkıntıya yaşmak denir. Bunun yanında yaşmak, mihrap ve büyük cami kapılarının üst kısımlarına yapılan huniye benzer süslü kısımlar için kullanılan bir sanat tarihi terimidir. Kelime Osmanlı hâkimiyetindeki Arap coğrafyasına "yaşmağ / yâşmağ" olarak geçmiştir. Bunun "şemâğ / şimâğ" şekli Suudi Arabistan, Körfez ülkeleri, Irak, Suriye ve Ürdün'de erkeklerin genelde agelle tutturdıkları baş örtüsü (kûfiye, şâl, gutra) ve özellikle kırmızı çizgilisi için kullanılmaktadır.

Yaşmağın Arapça'da "lisâm, bürku", kınâ, nikâb" gibi karşılıkları vardır. Bilhassa Kuzey Afrika'da ve Sahrâ'da yaygın olan lisâm bedevilerin solunum organlarını sıcağa, soğuğa, toza ve böceklerle karşı korumak, ayrıca gizlenmek amacıyla gözleri açık kalacak biçimde yüzlerini örttükleri kumaş parçasıdır; "kadınların yüzlerine örttükleri tü" anlamına da gelir. Bu örtü burun kanatlarına kadar indirilirse lifâm

Yaşmaklı iki kadın tasviri (Enderunlu Fâzıl, Zenânname, İÜ Ktp., TY, nr. 5502, vr. 110^a)